

Titel: Upartiske Tanker om det Islandske Handels- Compagnie og dets farende Kiøbmænd.

Citation: "Upartiske Tanker om det Islandske Handels- Compagnie og dets farende Kiøbmænd.", i *Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 7*, Brødrene Berling, 1771, s. 1. Onlineudgave fra Trykkefrihedens Skrifter: https://tekster.kb.dk/text/tfs-texts-1_007-shoot-workid1_007_003.pdf (tilgået 17. maj 2024)

Anvendt udgave: Luxdorps samling af trykkefrihedens skrifter 1770-1773: Række 1 bind 7

Ophavsret: Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse.

[Læs Public Domain-erklæringen](#)

Upartiske Tanker om det Islandske Handels-Compagnie og

dets farende Kiøbmænd.

Gratia si nulla est , lacrymæ tibi gratia

fiant;

Hoc potes aut nullâ parte movere

Deos.

Kiøbenhavn, 1771. Trykt hos Brødrene Berling.

2

3

Fortale.

Gunstige Læsere!

Jeg skriver ikke for at vinde Penge, eller egennyttig, utidig Fordeel; langt mindre af Hævngierrighed, eller for at rose Seyer over Vedkommende. Jeg søger ikke at paadrage mig Deres Ugunst, ald den Stund jeg skriver Sandhed; og Deres Gunst erholder jeg neppe, siden jeg

4

siger Sandhed. Besværlige Tider! Island trænger høiligen til en god Forandring, og er færdig, at spille banqverot. Compagniet staaer, som Folk siger, paa svage Fødder; Kiøbenhavns Fattige sukke og svækkes ved de fordoblede høie Prise; de Farende tabe meer, end de vinde; og er da ikke høi Tid, at forandre, førend Strikken løber til Halsen. Jeg laster den monopoliske Handel, fordi den har altid havt onde Felger, hvor man saa seer hen i Verden, og ikke af Had til de Personer, som drive samme for nærværende Tid paa Island. Jeg opregner nogle faae af Kiøbmændenes Kneb, fordi diste Per-

5

soner have ikke altid opført sig, som de burdte; men undtager alle fromme. Jeg skriver, som siden bli ver sagt, for at Folk skal tænke paa de langt bortliggende Lande, som saa hastig kan gaae af Glemme, og viser tillige, hvad ondt de dog i Deres beklagelige Omstændigheder maae lide. Jeg skriver efter min ringe Indsigt, og tillader andre, at fælde Dommen, holdende for min Pligt at sige mine, ligesom andre aabenbare deres Tanker i mindre magtpaaliggende Ting. Er ikke Island mestendeels ligesaa vidtløftigt, som Stor-Britannien? og hvad Forskiel er der ikke paa begge Kongers Fordeele: Lad

6

Naturen have nedlagt mindre got i og ved Island, var det dog ikke at ønske at vor Konge maatte nyde den femtende Part i Forhold af Engellands Fordeele, i Stæder for at Han nu selv maa af sit eget lægge til at vedligeholde Island, som Himmelen har saa rigelig velsignet: og hvorfor skulde vi da tie?

7

Frie Handel NB. Alting har sin Tid. Der er Tid at tænke og Tid at skrive. Tid at sige Sandhed, og ikke længer Tid at holde sig derfra.

Tid at fremstille sig for et aarvaaget Øye,

og ikke Tid at holde sig derfra. Tid for Norden at sukke, og lisbjergene at skrige.

8

Høistærede!

Hvem gav Slangen Magt til at bide Mennesket?

Katten Snedighed at fange de uskyldige Sommer-Fugle?

eller

Ræven Klogskab, at indtage Vinterqvarterer i de koldeste Lande?

Hvem gav Raad at udrydde disse skadelige Dyr af Landet igien?

Og hvem laante de Uskyldige Vaaben imod sine bevæbnede Fiender?

Har ikke Monarchens Viisdom gjort det sidste, og de Første selv taget sig Retten til

Uden Hans Vidende? Men ach! Jeg

havde i Sinde at skrive noget om nærværende Handels Forfatning udi Island, og jeg agter at blive ved mit Forsæt; skiøndt Tankerne i Begyndelsen ere saaledes uformodentlig adspredte: Dog førend jeg gaaer videre, vil jeg fortælle den gunstige Læsere en 130 Aar gammel Islandsk Bondes Drøm, Natten imellem den 24de og 25de April 1565, som blev fun-

9

den optegnet paa Pergament iblant hans Efterladenskaber, og lyder Ord for andel saaledes, som følger:

Jeg drømte (skriver Bonden) at jeg og mine 16 Sønner og Sønne-Sønner havde et overmaade prægtigt og langt Haar, som beklædede vore Lænder: det var gult og fint som Silke. Mine Sønner brystede sig ikke lidet af Haaret, og jeg selv i min høie Alderdom var ligesom ret fornøiet. Derefter saae jeg til mine Sønner, og see! de havde alle røde Skarlagens Klæder paa, med Guld rigeligen besatte, og hver en af dem sin Guldring paa Haanden, samt kostbare Armbaand, (som i de Tider vare brugelige). Jeg sluttede med mig selv, at de maatte have sanket en Hoben Penge, og fik at vide, det var som jeg tænkte. Kort derefter saae jeg 20 forfærdelig store Ravne, og en heel Hoben andre ligesaa skadelige Rovfugle; men de sidste vare siærmere. Ravnene havde jernbeslagne Kløer, og en

10

stor Krog paa Næbet. De omringede mine Sønner og reve deres Klæder gandske smaat itoe, indtil de omsider vare alle splitter nøgne.

Jeg frygtede mest for, at de tilsidst vilde tage fat paa det deilige Haar, som jeg saa høit i mine Tanker havde forhen skatteret, hvilke og stede; thi inden tre Minuter var det gandske afplukket. Ach! Ulyksalige, raabte jeg, skal dog min Afkom saaledes gandske ødelægges? Ravnene svarede: Indiens Guld forvandles til Jern, og deraf smeddes Trældoms Lænker. De andre Rovfugle sagde: I det inderste af Roms Huse smeddedes de Lænker, hvilke lagdes paa Verdens Folk. Jeg overvejede Drømmen med største Bekymring det øvrige af Natten indtil Dagen brød frem og Morgenstjernen traadde udaf sin Leie, da syntes mig Sønnerne ligesaa pyntede, som tilforne; mig selv skadede intet, og i det vaagnede jeg.

11

Af denne Drøm kunde jeg just ikke spaae mig selv noget ondt, efterdi Rovfuglene loede mig passere, som sagt er, frie og ubehindret; men strax sluttede derhos, at nogle vanartige Mennesker vist nok vilde med Tiden spille mine Efterkommere, Børn og Børne-Børn i tusindeste Leed, nogle ubehagelige Ruller, ja tilsidst mesten ødelegge hele Slægter, om ikke Morgenstjernen før havde ladet see sit Skin paa Himmelen.

Ved mine Sønner og Sønne-Søn- ner forstaaer jeg, som sagt er, mine Efterkommere, Landets Beboere, og ved deres deilige Haar samt prægtige Klædedragt, blomstrende Velstand paa nogen Tid.

De tyve forfærdelig store Ravne betyde uden Tvivl tyve bevæbnete Betientere, udskikkede fra de andre ligesaa skadelige Rovfugle, som vare fiærmere, til at udsue og plage uskyldig Folk. At de reve Klæderne itoe,

og tilsidst plukkede Haaret af, tyder jeg saaledes, at dette mageløse Sæl-

12

12.

skab mon ikke allene bortsnappe mine Søønners Løsøre, men endog deres faste Gods, ja til Slutning sætte dem, om mueligt, i ævig Trældoms Fængsel, som Ravnens Svar ogsaa tydelig giver tilkiende, nemlig: Indiens Guld forvandles til Jern, og deraf smeddes Trældoms Lænker. Eller og, som de andre Rovfugle svarede: I det Inderste af Roms Huse smeddedes de Lænker, hvilke lagdes paa Verdens Folk, der er: paa den inderste Forsamlings - Sal vil blive smeddede de Lænker, hvilke skal lægges paa det Nordiske Folk.

Dagbrakningen, saavel som Morgenstjernens hurtige Aabenbarelse, just i det Øieblik, da mine Søønner vare i den største Elendighed, og saa got som færdige at opgive Aanden, er intet andet end et Forbillede paa en mild, naadig, retfærdig og Visdomsfuld Regent, som ventelig vil tage sig de forqvaklede og undertrykte Menne-

13

sker, deres Partie an, og sætte siden atter i en lyksalig Tilstand.

Drømmen, og Udtydningen derpaa, er med min egen Haand optegnet til Vedkommendes Efterretning, i fald den engang skulde blive opfyldt, Muhle, den 25. April

1565.

Hildebrand Axelfon.

Dette vigtige Document giver da for det første tilkiende Mandens Agtsomhed i at optegne, hvad han meente kunde tiene til sine Landsmænds Forvarsel og Underretning; og for det andet, at de herligste Naturens Gaver og en ypperlig Indbildnings-Kraft kan endog være nedlagt hos den ringeste Bonde. Men hvorom alting er, saa lader jeg Drømmen staae ved sit Værd, og vil allene give Agt paa dens Forklaring, som synes at være den mærkværdigste, som vor skarpsindige Bonde har lagt for Dagen, og kan jeg da ikke andet end biefalde Forfatteren deri, at Islænderne levede om nogen Tid særdeles vel fornøiet og sam-

14

lede anseelige Midler imedens de selv dreve deres egen Handel paa Norge, Skotland, Irland, Rusland og Dannemark, hvor de bleve altid overmaade vel imodtagne; men saasart Hænderne vare paa dem tilbundne, og Munden tilstoppet, begyndte de immer mere og mere at tage af, saavel i Henseende til deres udvortes som indvortes Styrke, ja, det som overs gaaer alle Ting, at Tænkemaaden, ved det langsommelige Slaverie, jeg mener under den forpagtede Handel er gandske fordervet: Saa det kan nu hiemføres paa Islænderne, som Saxo Grammaticus fordem sagde: „Internum periculum externo atrocis erat. Thi omendskiøndt Compagnierne havde ladet boere Huller paa deres Baade, (ligesom det skede i bemeldt-Tilfælde, saaledes at endeel af Skibene sank, da dog Fienden brugte sine Vaaben ligefuldt) og sat Skildvagt paa den ene Side, for at betage dem al Næringsvei i kort føie Tid, saa var det dog bedre, end ved yderlig Tvang, at forderve en heel Nations Tænkemaade, som i Sandhed ikke er saa let igien ak forbedre.

15

Gunstige Læsere! De troer maaskee, at jeg har sagt formeget, men, desværre! Jeg har endnu sagt mindre end jeg burdte. De vil kanskee spørge, hvad Handelen har med Tænkemaaden at bestille, som ere af en saa forskiællig Natur og Beskaffenhed. Dertil svares: at det er Legemet fornemmelig, som søger sin Underholdning ved Handelen, enten den saa er tvungen eller ikke. Er nu Handelen tvungen, hvorved Legemet skal opholdes, og samme nægter det fin fornødne Pleie og Forflegning, saa maa jo Siælen og være tvungen, følgelig ogsaa Tankerne; thi det er Soeleklart, at Legemers Baand og andre udvortes ynkelige Omstændigheder, sætte som ofrest Lænker paa Siælens Virkninger, Armod og Fattigdom, nyttige Forsøg, som Siælen har peget paa, tilbage, og man kiedes ved at tænke, naar Udfaldet belønner ikke Umagen. Jeg skriver om forqvaklet Tænkemaade, just fordi jeg anseer den samme for den allerstørste og vanskeligste Anstøds Steen for Hans Kongel. Majestæt ved Islands Opkomst og Reformation at faae ryddet af Veien, og tør gandske vist tilskrive

16

den tvungne Handel, a) som Hoved-Aarsag, dens Fordervelse, sigende med Hr. Philodanus:

at ethvert Folk, som er Monopolium for et Compagnie kan blive fordervet, om det endog var det beste i Verden. Nu har jo Islænderne været saa længe underkastede Compagniernes Herredømme, som med største Iver frygtende for at tabe, Have sat sig ud til at betage dem al Lejlighed, at see fremmede Nations

Foranstaltninger i adskillige Slags dem høieligen fornødne Ting, hvorved de flestes Forstand dog meest bliver oplyst, og til den Ende givet sine Kiøbmænd saa lydende Instrux, at de ikke maae lade Islænderne faae Lejlighed til at lære at salte Kiød, Klipfisk, Torsk & c., langt mindre bekomme nogen Slags Indsigt i Handelen, med videre, som samme indeholder. Alligevel paastaaer man, at vil have gode Produkter, og tilskrifer Islændernes urenlige Medhandling, om de feile

noget.

a) Man speile sig i de Sicellandske Bønders og Soldaternes Egenskaber, hvilke begge jævnlig holdes under Pidsken, og betragte af deres Exempler, hvad for et Foster Tvang og Elendighed jo ikke gemeenlig føder af sig.

17

noget. Hvem skulde altsaa undre sig over, skiøndt Kunsterne ere uddøde, Lysten borte, og Tænkemaaden i Bund og Grund fordervet; eller være saa ubillig, at tilskrive Indbyggernes Efterladenhed, som altid har maattet dukke under, skiøndt de ere geraadede udi nærværende Omstændigheder, og især efterdi Kiøbmandene have vist ikke forsømt, helligen at efterleve disse sine Forholds-Regler, i hvor urimelige de endogsaa ere.

„Maaskee byder Stats-Klogskaben, at Folkene skulle blive i Mørket; maaskee er den mindst oplyste Borgere den beste; maaskee skulde Fornuftens Brug opløse Lydighedens Baand; O ulyksalige Land, om hvilket fligt kunde gielde!“

Islænderne lastes for en eller anden Lidenskab, og hvem er fligt at tilskrive? Er det ikke Mangel paa Oplysning, og Omgængelse med dem, som skiønne paa Dyden? Visselig; „thi kan end ikke lyset altid fordrive Lidenskaberne; det skal dog legge Tvang paa dennem. Som Kundskabens Grændser udvides, saa gjøres Menneskene bøielige og

18

den lyksaligste Konge skulle være den, der regierede over et Folk af Vise.“

Det første og sidste altsaa, som bør iagttages ved Islands Opkomst, er at forbedre Smagen; at faae de forfængelige Griller udryddede, som Mængden er befængt med, skiøndt ikke i det, som udfordres. til deres ævige Salighed. Men, Kiære Islændere! De tænker maaskee, at jeg vil lægge Dem til Last Deres forkiærte Tænkemaade; men det er langt fra, allermindst i Almindelighed, siden jeg er overbevist om, at deres uheldige Skiæbne i deslige og flere andre Begivenheder, er som foran blev sagt, den tvungne og forpagtede Handel mestendeels at tilskrive, og ønskede langt heller, at den ved smaae publiqve Scholers Opbyggelse, Bogtrykkeriets rette Drift, b) samt

derb)

Jeg siger ved Bogtrykkeriet og ikke Bogtrykkeriernes rette Drift, efterdi i det hele saa kaldede vidtløftige Island findes ikke meer end et eneste, og det i saadan en Forfatning og ynkelig Tilstand, at hver en retsindet Patriot maatte med grædende Taare billigen beklage dets Skiæbne, og af empfindtligste Følelser hæve og

19

derfra udgaaende lærerige Traktater i alle Videnskaber maatte igjen blive sat paa Fode og forbedret; thi naar faa var, vilde man snarere kunde ophielppe Landet, og spare anseelige Midler, som ellers maaskee unyttig bortsmeltede, ja vel og Nationen selv saae Afskye for det, som nu omstunder holdes for at være sømmeligt.

Saaledes er da Islændernes ædelmodige gamle Tænkemaade forvandlet til en flavisk, og besmittet ved et ideligt Monopolium, følgelig

skiælve ved at see fast det eneste Middels til at forekomme Nationens Barbarie, saa hastig Undergang og ødelæggelse, med mindre der paa nogen Maade bliver kommet i Veien for. De udgangne Skrifter i nogle Aar vise ellers Dets nærværende Forfatning, og de indgivne Besværinger i Cancelliet, saavelsom Kirke: Inspections Collegium, dets prisværdige Drift næstafvigte

halvsnees Aar eller mere, skiøndt

— Men Hans Kongel. Majestæt, som veed frem for nogen anden, at Bogtrykkeriernes Standsen legger Lænker paa Forstanden, vil Allernaadigst maaskee ogsaa beværdige denne Post med allermildeste Agtpaagivenhed, og see derhen, at samme kommer i sin forrige Stand igjen.

20

kan det ikke komme nogen underlig for, skiøndt Islands Forfatning er kuns maadelig, Huusholdningen forfalden, Politiken Vidunder, Retten gaaer Krebsgang, ja fleste deres Idrætter ere bagvendte, saasom alt dette umiddelbar Hænger af Siælens Bestyrelse.

Ved, det første Syndefald tabte Siælen sine Virkninger, og meget af sin første ædelmodige Styrke, efter de Geistliges Paastaaende, i de aandelige gode Ting; men ved det andet Fald, under det monopoliske Herredomme, forliiste Islænderne endnu noget af deres siden tilbage blivende ypperlige Sinds-Gaver og naturlig Tilbøielighed, samt Kræfter til de Legemlige nyttige Foretagende. De maatte og kunde forher reise hvorhen de vilde, de toge med sig saa meget de fandt for got og havde fornødent, uden at raadslaae derom med en forpagtende Formynder, eller andre af samme Bonitee, skiøndt ringere Værdie. De tienke Konger og Fyrster i Krigs og Freds Tider; og viiste sig tappre imod Fjendens Antasten, og ædelmodige i Erobringens Tid: De indsamlede Visdom, bestyrket med lang-

21

varig Erfarenhed, og Fordeelen berigede Fædrenelandet. Men nu ligger en anden Ugle i Moesen: Frieheden er borte, og man er ikke længer mægtig sit eget; Fattigdom spiller Mester paa den ene Side, og Monopolium paa den anden veed got at betiene sig deraf, sigende: Jeg har Magten, og efter min Pibe skal I danse. Søger hvor I kan, og om I end kan faae Opreisning, saa skal der dog ikke blive givet Agt paa. Dette gøres bevisligt af den Promemoria, som findes indrykket i Philodani Tillæg, hvor det heder, at vil ikke Islænderne svare toe Fiske i Fiske Regning, og tre i Pronlæs-Regning for hver Alen Danziger Strige, saa maa den ikke sælges eller nogen Nedsættelse derpaa tillades.

Nu sætter jeg, at 1 Alen var ikke meer end som i Fisk værd, hvorfor maa den da ikke sælges for den samme Pris? Fordi, saa er jo Fordelen halvparten mindre, og nran af langvarig Erfarenhed er tydelig overbevist om, at Islænderne tilsidst maa nødes til at betale den efter Forlangende, ja, om det end var 10 gange meer for hver Alen, end som foran blev mel-

22

det. Af samme Aarsag forbydes og ligeledes Nedsættelsen, i hvorvel Hans Kongel. Majestæt allernaadigst ved Octroyen, og desuden mangfoldige andre Rescripter, strængelig har befalet Syffelmændene at være tilstæde og besigte den indbringende Cargason, samt givet dem fuldkommen Myndighed til at nedsætte efter Sandsynlighed de Vahre, som enten ere bedærvede, uduelige, eller og uforholdsmæssige med Taxten af 1702. Quæstio problematica? hvordan en Kongelig Betient i flige Tilfælde skal bære sig til. Kongen befaler Sysselmændene, hvis det gøres fornødent, at nedsætte Vahrene. Compagniet derimod forbyder al Nedsættelse at maae tillades, og at de ikke skal sælges ringere, end de ere engang for alle ansatte for da dog Indbyggerne trænge høiligen dertil, især siden Faare-Pesten begyndte alvorligen at tage overhaand. Jeg holder for, at en Sysselmand, som er pligtig at efterkomme Hans Kongel. Majestæts allernaadigste Billie og Befalinger, saavel som forebygge Landets Ruin, bør bruge Magten, og i Mangel af bevæbnede militairske Tropper samle saa mange af Bondestanden for billig Betaling,

23

paa Compagniets Regning, som han behøver til sin Assistance imedens han uddecler bemeldte Sort Vahre med taalelig Pris til Indbyggerne, da de som gjøre Modstand, svare til den Skade og Ulæmpe, som kan foraarsages af deres Foretagende, og ikke det allene; Deslige Vahre synes mig med al Villighed kunde fortjene at være forbrudte, som saaledes forhandles imod Hans Kongel. Majestæts allernaadigste Forordninger. Er Dommen ellers for haard, saa kan Compagniet trøste sig derved, at jeg just ikke er sat til at være deres Dommer.

Vi have hidindtil været i lav med at betragte Islændernes Tab i Henseende til deres Egenskaber, gode Tænkemaade og Indsigt i adskillige Videnskaber under den forpagtede Handel, og beviist at samme er gaaet til agters formedelst en idelig Tvang og Undertrykkelse. Thi Compagniet og deres farende Kiøbmænd har stedse indbildet sig, og indbilde sig endnu den Dag i Dag, at ved en oplyst Nations Handel kan man aldrig vinde ret meget, og følgerig anseet den Post ligesaa hellig og ubrydelig, som en af deres Troens Articler, nemlig

24

bestandig, baade tidlig og sildig at holde de arme Indbyggere under Pidsken, og til den En« de af yderste Kræfter søgt at betage dem al leilighed til at bekomme Visdom, forhindret saa vidt mueligt deres udenlands Reiser; ja, om de end have været saa lykkelige at komme ud af Fædrenelandet, da indskrænket dem meer meer Tid efter anden.

Jeg vil ikke bruge mange Ord til at bevise det disse svagtænkende Mennesker, jeg meener de Handlende paa Island, mærkelig har taget feil; thi Engelsmanden og Nordmanden f. E. ere jo toe oplyste Nationer, og den ene vinder dog anseeligt ved den andens Handel, og det uden Tvivl meget meer end Compagniet ved Island,

eller Island igien ved den ulyksalige Handel. Det var altsaa at ønske, at Compagniet i sin moednere Alder, jeg før ikke sige, sidste Aandedræt, vilde sadle om, hielpe Islænderne til at lære noget got, og kalde tilbage igien sine skriftlige Begieringer om at indskrænke de Studerende, hvorved det just ikke vil indlægge sig meget stor Berømmelse hos nogen Veltænkende Patriot, langt mindre sine Efter-

25

mænd i Handelen, og allermindst fortiene nogen Tak af den allerviseste Regjering, som det, nu paa den, nu paa en anden Maade, har ligesom søgt at forvilde, og formaaet den undertiden at udgive de Befalinger, som Erfarenheden siden har lært, ikke at have været saa særdeles fordelagtige for nogen af Vedkommende, uden kanskee i en kort føie Tid for Compagniet selv. Man maae heller ikke indbilde sig, at sligt har været en umuelig Sag, eftersom nogle af Interessenterne bestandig have svævet i en høiere Luftkreds, og havt saa got som Forestillingsmagten umiddelbar i Hænderne.

Iblandt andet ellers erindrer jeg mig en, gang at have seet og igiennemlæst et Missive til Amtmand sal. Magnus Gislesen, som og ved samme lejlighed af ham er i Trykken udgivet, dat. d. 11te Januari 1766. af følgende Indhold:

Det maatte behage Hr Amtmand ved Overtalelse at bringe det derhen hos Indbyggerne udi Island, at de til Deres egen og Handelens Beste i gode Fiske-Aaringer

26

i deres egen Oeconomie betientesig meer af Udstud-Fiske, og derimod hos Kiøbmændene toeg saa meget desto mindre Mehl og Brød, end i Fiske-løst Aaringer maatte skee, naar stigt nødvendig udfordres, da saadan endog deres egen Velfærd vilde befordre, ved det at Almuen kunde anvende ni andre deres Nødvendigheder det som de ellers ved Handelen udgive for mere Meel og Brød i goede Fiske-Aaringer, end de nødvendig behøvede, og udi hvis Stæd den udskudte Fisk kunde tiene dem til deres nødtørftige Underholdning. Vi forblive

N. N. & c.

Det er langt fra at jeg paa nogen Maade vil forklejne de Hele Herrers Roes og Ære, som vare Forfattere til denne Skrivelse. Imidlertid maae jeg dog med al vedbørlig Ærbødighed og Høiagtelse give Agt paa hvad den indeholder, som er at Islænderne til deres egen og Handelens Beste i gode Fiske-Aaringer, i deres egen Oeconomie betiente sig meer af Udskud-Fiske og der-

27

imod hos Kiøbmændene toeg saa meget desto mindre Meel og Brød, end i Fiskeløse Aaringer, da saadan endog deres Velfærd vilde befordre & c.

Det Ord Udskud, som sættes foran ved det Ord Fisk, giver da før det første tilkiende, at det er saadan en Fisk, som allerede af Kiøbmændene er forkasted og de ikke ansee for at være duelige Handels-Vahre, som gemeenlig skeer, enten Fisken er forsvarlig eller ikke, naar Handels-Skibene først have indtaget sin fulde Ladning, og de Farende begynde at blive alt for mætte. Følgelig falder det af Fornødenhed, at jo Indbyggerne maae beholde, hvad Kiøbmændene ikke vil tage imod, thi Bøn og Formaninger formaae her kun lidet. Altfaa forsvinder denne Post af sig selv, og viser just ikke andet end C. C har villet føie Compagniet i denne dets saa hvit fornødne og fornuftige Begjering.

For det andet kan man ikke saa læt udleede Islændernes Fordeel af at beholde Udskuds Fisken i de gode frem for de Fiskestøte Uarin-

28

ger; thi ere de berettigede til i de gode Aaringer naar de selv kan kjøbe Meel og Brød & c. om det var at bekomme, at spise Udskuds-Fisk, hvorfore da ikke i de haarde Aaringer ligeledes, naar Gud og Naturen selv synes at have givet dertil Befalning.

Desuden naar Compagniet skulde spare paa de Vahre, som Islænderne ere særdeeles tjent med; i de gode Aaringer, som, for Ex. Meel, Brød, da dog Indbyggerne kan betale dem, hvad mon det ikke vilde gjøre i de Fiske-løse Aaringer; eller maatte jeg spørge, hvad skulde Islænderne faae for deres gode Fisk den belejlige Tid, naar de ikke kan faae Fødevahre imod Fødevahre, der dog ligesaa got kunde forvares og gjemmes af Islænderne selv indtil de haarde Aaringer, som om de bleve liggende i Compagniets Pakhuuse, og i det ringeste var Indbyggerne vissere paa at have noget Forraad i den dyre Tid, naar de selv havde et Ovantum liggende hos dem selv, end om de skulde tigge dem noget til, naar maaskee heller intet var at bekomme. Kort sagt, Meeningen er denne: I den gode Tid skal man kjøbe ad-

29

skilligt unyttigt Kram, og gaae siden ud paa Græs med Faarene, naar Kramboeden nægter al videre Biestand og Tilførsel. Og begriber jeg altsaa ikke, hvordanne Islændernes Velfærd paa denne Maade kan blive befordret, men Compagniet derimod vinder øjensynligt.

Hvad ellers mærkværdigt kunde findes udi dette Hvilovlige Missive, lader jeg staae ved sit Værd, men allene siger, at Amtmanden, en indfødt Islænder, burdte efter mine Tanker have bedre indseet Styrken deraf, og ikke anvendt saa overmaade stoer Møje paa, at faae samme i Punkt og Prik saa nøje efterlevet, uden for saavidt at Forfatterne vare Hans Øvrigheder, hvis Befalinger han burdte holde hellige, enten de vare af mere eller mindre Værdie.

Jeg skulde ved denne Lejlighed have gaaet flere Documenter igjennem, som jeg har ved Haanden, og vise hvorledes Compagnierne have søgt at insinuere sig i adskillige Tilfælde, for at kunde vinde lidet, hver for sig, uden at see paa Indbyggernes eller Majestætens For-

30

deel; men som Rommet og Tiden ikke tillade Mig at være meget vidtløftig, saa faaer det at bie til en anden gang. Allene maae jeg dog erindre at det nu værende Compagnie (c) ikke allene ved Overtalelser, men og virkelig i Gjerningen har lagt Vind paa at knække Halsen paa Indbyggerne, og nedtrykke alt hvad der kunde engang have Skin af at tjene til Landets Opkomst, hvorom de Nye Indretninger i Reykevig klarligen vidne, som med største Møje og depencer af den elskværdigste Regent i Verden Høystsalig Konge Friderich den Femte, uddødelig af lhukommelse hos Islænderne, bleve anlagte; da det, Compagniet nemlig, den 24de Januarii afvigte Aar 1770 loed falde saadant et ufordeelagtigt Resultat i General-Forsamlingen: De nye Indretninger skal, saavidt som mueligt indskrænkes, og troer Compagniet sig dertil, da aldeles ophæves.

Ach!

c) Skjøndt Heele Sælskabet er ikke Mevider i hvad der gjøres og foretages i Directionen, saa bliver dog samme det alligevel at til skrive.

31

Ach! uskatterlige Ejegode Friderich! var det Din Hensigt, at Dine Hænders Gjerninger i sin spæde Ungdom saaledes skulde forgaae? Eller havde du befalet, at de unge umyndige, men derhos nyttige Planter, med Roed og alt paa denne Maade skulde gandske oprykkes og fortæres af de uskjønsomme Kaalorme? Nej! nej! Din Ædelmodighed var langt større; Din Visdom, beblandet med Gavmildhed, anderledes, og Din ubeskrivelige Nidkjerhed for Undersaatternes Beste havde gjerne ønsket at see langt bedre Udfald af et saa umisteligt, som en Indsigtsfuld Monark anstændigt Anlæg. Derfor skal og Dit Høje Navn til en ævig Amindelse staae udhugget i de Islandske Klipper. Og vi have fuldkommen Aarsag at begræde Din Bortgang med blodige Taare; som af idel Kjærlighed uden at vente nogen Erstatning for det første havde besluttet at ophæve af Støvet. Men hvorledes er det gaaet? Hvor ere for Ex. de smaae og behændige Hukkerter, som Deres Højstsalige Majestæt skjænkede til Indretningernes Transport, og hvor er Havfruen, som Islænderne selv byggede og elskede frem for al de-

32

res Eyenbom? Er den ikke solgt af Compagniet for Slikk, førend man vidste af, til Skotlænderen, som havde Fartøjer nok, og det arme Island faaledes skildt ved deres hele Flode? Ja følger da ikke af Fornødenhed, at jo Indretningerne maae sløjfe sig selv, efterdi Transporten over Land falder alt for kostbar, fra alle i Landet langt bortliggende Stæder? Visselig, Compagniet har og vel indseet, at Hovedknuden i at sløjfe Indretningerne var opløst, naar de ingen Fartøjer havde.

Gunstige Læser! Jeg kjædes ved at skrive alt, hvad jeg indbilder mig at kunde sige om en monopolisk Handel, og det fornemmelig derfor at hele Verden er nu omstunder, Gud skee Tak! saa oplyst, at den veed, eller i det mindste burdte vide dens skadelige Følger; Altsaa er mit Hensigt med disse Blade, at Island, Finmarken og Grønland maatte blive i frisk lhukommelse, og engang befries fra de ubehagelige Rovfugle, som Bonden i foranførte Drøm har spaaet om, at skulde udplyndre Hans pyntede Sønner.

33

Men saa nær beslægtede som den første, og de medvirkende Aarsager ere, for hvilkes Hjelp et eller andet bliver iværksat; saa uadskilleligt er Monopolium og de farende Kjøbmand, som kraftige Redskaber til dets skjønne Fortgang og Fuldbyardelse, og derfor fordrister jeg mig til at optage dem i Sælskabet, og give Stæd næst ved den første Classe, med det velfortjente Roes og. Berømmelse, at skjøndt de ikke vide, hvad Utvungen Handel kan udvirke til Rigernes Fremtarv og Nytte, saa kjender ingen bedre den forpagtede, eller veed, hvad den indrenter end som de. Altsaa kan man med største Billighed slutte, at disse lydige Personer

ikke allene have efterlevet deres Principalers Ordres, men og undertiden gaaet langt videre, og selv tiltaget sig, som Vice-Regentere, paa saa langt bortliggende Stæder, en selvgjort opdigtet Myndighed; thi jeg formoder ikke for Ex. at det er Compagniets Billie, at nægte Indbyggerne imod reede Penge Fødevarer, og lade samme siden fortæres om Vinteren af Muus og Orme; ikke at tvinge en Karl til at forrette Compagniets Arbejde ringere, end om han

34

skulde tjene hos sine egne Landsmænd d); ikke at tage den bløde Fisk til Indbyggemes største Skade, efter sit eget Gotbefindende, nemlig f. E. 3 Langer (e), som kunde veje haarde 20 Pund og følgelig gjelde 10 Fiske, eller 22½ Sk.

d) Indbyggerne give om Sommeren i Almindelighed en Tjeneste-Karl 1 Rdlr. Croner hver Uge, undertiden 1 Rdlr. Specie, eller 108 Sk. Courant, foruden Mad og Drikke. Da derimod findes de af Kjøbmændene, som paa Compagniets Vegne ikke give meer end 40 Fiske eller 90 Sk. Courant ugentlig og hverken Øll eller Mad, da dog Kjøbstæd-Arbejdet falder gjerne sværere, og udfordrer dobbelt saa mange Klæder. Endelig dersom Compagniet ikke tilstaaer sine Kjøbmand meer end 90 Sk. om Ugen for hver Arbejds-Karl, da falder denne Beskyldning bort af sig selv paa deres Side, og tilffrives Sysselmændenes Upaapassenhed, som ogsaa i dette Tilfælde bør see paa Indbyggernes Beste. Thi hvorfor skulde en Islænder tjene fremmede for mindre Løn, end sine egne Landsmand, som selv lide i nærværende Forfatning allerstørste Mangel paa Folk.

e) Samme gjelder om Qvantum var mere.

35

Courant, efter at Indbyggerne endog først have anvendt en Heel Dag paa at fange dem, siden nok en dito at føre hen til Kjøbstæden uden Betaling, og tilsidst havt Umage med at tage Indvoldene og ryggen ud, samt bragt dem hen paa det Stæd, hvor de skal indsaltet; f) ikke at tale om naar en Bonde, som boer 14 a 15 Miil, eller længere bort fra Kjøbstædet, driver sine Faar derhen over Heeder og Elver, med stoer Besværighed, i den kostbareste og nyttigste Tid midt om Sommeren, for at faae dem omvexlede med noget, som han igjen trænger til i Huusholdningen, og Kjøbmanden ikke viltage imod, eller og kun giver for dem Halvparten mindre end Taxten tilholder, eller og Bonden kunde faae hjemme af sine Landsmænd, uden at have rejst ud af Flekken, ventelig paa den Grund, at Kjøbmanden har faaet for

f) For saa vidt, ere og Kjøbmændene at und: skyldte i denne Post; thi naar der er ingen Opsigt, og de maae lade og gjøre, hvad de vil; saa kommer det siden an paa, hvor meget Samvittigheden kan fordrage i Gjerningens Udøvelse.

36

meget, g) eller og Faarene udmattede af den lange Rejse, ikke see saa nydelig ud, som de andre i Nærheden, hvilket falder af Fornødenheden. Bonden vil nødig drive dem tilbage, thi da lider han dog Skade, og har slet intet for sin møjsommelige Rejse og Tidsspilde; ja, kan og maaskee ikke naar Faarene ere trætte; mer vidste ikke medens han endnu var hjemme, i hvilken Humeur Kjøbmanden vilde blive, naar han kom med sine Faar til Residenzen: Udfaldet maa altsaa, som Bonden plejer at sige, beroe paa den naadige Herr Kjøbmand, som gemeenlig holdes for al kunde betjene sig af disse Lejligheder, især da den tilforordnede

g) Her tales ikke om siden Faare-Pesten begyndte, og hvorfor ikke? Fordi at medens Naturen viste sit Mesterstykke og frembragte en talrig Mængde, skjønnede man der ikke paa; men nu den lader af at yngle, som tilforne føler og indseer man tydelig, at Tabet er alt for stort, og følgelig tager til Takke med skallede Unger og saadant et Misfoster, som Naturen, i saa langsommelig lang Tid forhaanet, i sin Vrede har udklækket.

37

Stædets Øvrighed er meget sjelden tilstæde, eller og i andre Forretninger.

Indsigtsfulde Stats- og Handels-Mænd! meene de ikke at Islænderne har kundet samle nogle Tønder Guld i omtrent et par hundrede Aar ved saadan en extraordinaire fordeelagtig Handel, og det allerhelst naar Vahrene, som Kjøbmændene betale med, ere opsatte til sin fuldkomne Højde imod det annammede? Ach! Hvor lykkelige ere ikke de Islandske Bønder, Hustruer, Børn og Tjenefolk som paa en kort Tid i Nærværelse af Kramboden kan vinde en anseelig Skat, som af Rust og Orme ikke saa let kan fortæres. Lyksalig er den Regent, som skal oppebære Skat og Tiender af slige Capitalister; ja, lykkelige ens Betjentere, som kan fremstille sig med saa kostbare Klenodier for Monarchens høje Ansigt.

Men lader os komme til det mere alvorlige igjen, og forbiegaae vores Islandske Kjøbmænd, og deres Forhold medens de vederqvæges af den kolde Luft, siden alle deres

38

Gjæringer og Foretagende hænge umiddelbar af forpagtende Sjælers Virkninger, og den tvungne Handels selvsomme Vilkaar. Det plagede Island, formørkede Grønland, og den udsuede Finmark have følet Kjerligheden, og maae, desværre! tilstaae og bekjende sin Skrøbelighed, som Følge af et langvarigt monopolisk Herredømme, og af et Folk, hvis Egenskaber har læt Kundet kæmpe sig derefter.

Jeg har da hidindtil søgt, skjøndt ufuldstændig, dog sandfærdig og uden Bitterhed at afmale Islændernes Tab i legemlige, og om jeg maatte saa sige, aandelige Ting, ved foranførte Handel. Men nu staaer den vigtigste og vanskeligste Post tilbage, nemlig at jeg hitter paa noget Middel til Landets Opkomst. (Thi det er ikke nok, om Lægen ti Gange sagde Patienten, at han var betændt af en stærk Inflammations-Feber, men gav dog ingen Raad til at udrydde samme) Og er jeg da eenig deri med Hr. Philodanus, og Forfatteren til sammes Tillæg, at Frie-Handelen er den

39

beste, (h) naar den blev tilladt i Tide, skjøndt den for det første vilde finde sine Vanskelighed der i saadant et land som Island (i). Dog kunde maaskee de fleste blive ryddede af Veien, ved et

b) Aarsagen er den, som enhver Kjøbmand dagligdags kan erfare, nemlig at saasart Handelen er bunden, har den ingen retskaffen

Fremgang meer, og naar Pengenes Omløb

standser, tilspærres ogsaa Fordeelen, som ikke saa let kan ffee i frie Handelen, eftersom Vindesygen er dens fornemste Hjul. Og desuden falder det af Fornødenhed, at siden Frieheden agtes af alle for noget af det Herligste, den jo virkelig maae vare Livet og Sjælen i al Handel. Dette eene, som Hr. Etats-Raad Kofod Anchers guldvægtige Tanker i en af Hans Fortaler give tilkjende, er „den almindelige Lov for al Handel at den ikke maae være det almindelige Beste imod, eller falde ud til egensindig Selvraadighed.

i) I forrige Tider veed man, at den indenlandske Handel har været dreven der med stor

Nytte, og at samme nu er mestendeels uddød,

ja vel af nogle anseet, som uanstændig og utilladelig, ved det de ikke gjøre Forskjel paa Aager og redelig Kjøbmandskab. Derfo-

40

fornuftig velgrundet Plans Anlæggelse, som efter mine Tanker allerbest kunde lade sig gjøre paa følgende Maade. Nemlig: om Hans Kongel. Majestæt foruden alle andre besynderlige Naades-Bevisninger imod Island, allernaadigst fandt for got, at udsætte en Pris-Medaille af 50 Rdls. Værdie for den best og grundigst udarbejdede Afhandling om Frie-Handelen paa Island, samt alt hvad derved kunde være at iagttage, saavel i som uden for Landet, til Majestæten, Indbyggernes og de Farendes Fordel; dog saaledes at med samme maatte forholdes ligesom andre Pris-Skrifter, nemlig at alle Afhandlingerne blev indleverede med en Devise paa en forsejlet Seddel, med Forfatterens Navne og Opholds-Stæd udi; hvilken Devise svarede til de anførte paa Afhandlingerne, og ingen saadan Seddel blev

re maatte man paa det Forderligste see til at sætte den paa Foed igjen, som Grundvold og Kilde til den udenlandske, og oprette Markeder, betryggede med gode Love og Politie-Anordninger allevegne, dog besynderlig udi Synder-Fjordingen, hvor det falder Indbyggerne mindst vanskeligt at komme tilsammen.

41

aabnet, med mindre Forfatteren er Præmien tildømt; men blev Vedkommende u-aabnet tilbage leveret imod Forevisning af Seddelens Mærke.

Foruden nu at den Overgaaende Commission, dersom den anseer Fries Handelen nyttigere end anden, vil ved sin Tilbagekomst visselig medbringe et fornuftigt Plan, saa fik man tillige at høre andres fornuftige Tanker, som hande kjende Island og tillige flere Landers Forfatning, samt deres Forhold mod hverandre, hvilket visselig udfodres, førend man maatte vente at kunde forevise et fordeelagtigt Plan til bemeldte Handel.

Overalt biefalder jeg selv Forfatteren ti! Hr. Philodani Tillæg, hans Meening og Forslag, skjøndt samme er meget utilstrækkelig, om at indbyde bemidlede Fremmede, at sætte sig ned i Landet, og forblive der bestandig, skaanedes indtil videre for alle besværlige Paalæg, og ikke det allene, men at de maatte frie og ubehindret baade til Lands og Vands drive deres Næring og gjøre dem det anviste Stæd

42

saa nyttigt som de kunde, uden Indbyggernes Fornærmelse. Thi dette synes ikke lidet at ville befordre Frie-Handelens skjønne Tilvæxt.

Det andet Hoved-Middel til Landets Opkomst, er at pynte paa Landvæsenet i sin hele Omfang, og især ved adskillige smaae Præmiers Udsættelse, opmuntre Folk at anlægge Kjøkken-Haver, hvortil Naturen selv synes at have dannet Landet, skjøndt der endnu ikke findes ret mange ventelig af den Aarsag, at Bonden har hverken Anfører, eller fornøden Indsigt i at saae og tillave Mad-Urterne, saaledes at de beholde deres rette Smag, hvilket lættelig afhjelpes, naar Fremmede have først sat sin Boepæl blandt dem.

Hvad Agerdyrknings Opkomst anbelanger; da mærker jeg nok, at alle ere ikke eenige i den Post at samme skulde sættes paa Fode igjen, eftersom de frygte for at samme ikke skal belønne Umagen, allermindest blive til et Hoved-Nærings-Middel. Men jeg vil spørge: Bør den derfor gandske forkastes og ansees med Ligeegyldighed? Nej; thi om den end ikke kunde føde meer end 4 a 500 Mand, saa var dog vun-

43

det noget, og følgelig maatte man heller aldeles ikke forglemme den Næringsvej, men snarere udvælge kyndige Norske Bønder, eller og de af Islænderne, som have lagt sig efter Agerdyrkingen, og vilde maaskee med mere Eftertryk drive samme, ja langt bedre end de Jydske Bønder forud, som lode Kornet mestendeels moedent overalt staae paa Marken, uden at anstille flere nyttige Forsøg. Sjælland er udraabt for at være et dejligt Kornland, og man kan vist ikke sige derimod; men hvortid skeer det ikke, at endeel af Korner, særdeles naar der indfalder fugtigt Væjr, maae afmeyes halv moedent? og mon det bliver derved? Langt fra; thi det som er blød i Kjærnen, tørrer man i en Bagerovn inden det kommer under Qværnen, og deraf bages siden Brød, som ikke giver det andet noget efter. I Island kunde man jo gjøre ligeledes. Dog skulde man ikke, som tilforne, udvælge Dansk Korn til Udsæd i Island, men heller forskrive saa meget som behøvedes, fra Siberien, Archangel, eller og af det saakaldede Snarre-Korn, som voxer i Norge, (k)

k) Det kaldes Snarre-Korn, fordi det voxer saa hastig, og kan blive moedent i 4re a 6

44

Videre henhører umiddelbar til Landvæsenets Forbedring udi Island, at man strax uden Forhaling, saavidt som mueligt, lader slette (l) alle de Marker, som ligge omkring Gaardene; thi derved kunde jo Landmanden øjensynlig spare den halve Tid og Umage bag efter, og følgelig anvende hele Maaneder, som nu unødvendig sættes paa Høeavlingen til Fiskeriets Drist, eller andre nødvendige Foretagende. De, som kjende Landet, og veed hvor stoer Forhindring Tuerne gjøre i Bondens Arbejd, maae tilstaae at denne Post er af allerstørste Vigtighed, og jeg troer gandske vist at Tugt-Huus-Lemmerne der i Landet ikke kunde bedre anvendes end til slige publiqve Forretninger, (m) under Anførsel af en duelig Opsyns-Mand;

Uger, faaes op i Dalene, hvor Soelen stikker som stærkest an.

1) De Svenske og Norske bruge en Øre til at hugge Tuerne af med, som de kalde Græve, jævne siden, som sædvanlig, Jorden med Plog Jernharre, men besaae den med Kleverfrøe.

m) Lad være de ikke kunde overkomme meer end 2 a 3 Sogne for det første, saa var det dog bedre end slet intet.

45

og intet var billigere, end at de skulde arbejde til det almindelige Beste, naar hele Landet saa længe har maattet underholde dem uden noget Vederlag. Ikke at tale om i Fald disse magelige Personer bleve tilholdt at udgrave Moradser, lægge Broer over sumpige Stæder, og lade Gjærder, hvor det gjøres fornødent.

Endelig til Slutning maae jeg ydermere give Agt paa, hvad der kan befordre Landets Lykke. Man veed at Tilførselen skeer kun eengang om Aaret, og det maaskee paa sine Stæder utilstrækkelig; Fiskerierne slaae fejl, og Creaturene døe undertiden paa engang; altsaa maae Indbyggerne gaae fra Huus og Hjem, hvor saadant tilfalder, og være sig ude om Føden, hvor noget er at bekomme. Ja, ikke det allene, men maae hobeviis midt om Vinteren paa de besværlige Rejser sætte Livet til; (n) og andre tillige i Lejervold som ikke ha-

n) Nogle have faldet paa, at Island var alt for folkerigt, og derfor døde saa mange Mennesker af Sult i de haarde Aaringer; andre igjen har beskyldt Guderne, for at have nedlagt mindre i Naturens Skjød, end som

46

ve taget sig vare for slige Besøgelser. Følgelig skulde det synes højlig magtpaaliggende, at der blev indrettede Proviant-Magaziner i hvert et Syssel over det hele Land, og gid Hans Kongel. Majestæt af faderlig Omsorg for disse sine Undersaatter, allernaadigst fandt for got nu i dette Foraar at lade alle Vedkommende Øvrigheder næstkommende Høst fremkomme med deres Plan og Demonstrationer, hvordan saadant et

højestnødvendigt Anlæg best kunde iværksættes, alt paa nærmere allernaadigste Approbation.

Det sidste Forflag, som jeg nu først erindrer, og tilforne uformodentlig er gaaet mig af Glemme, er dette: at man overalt i Landet søgte at indføre alle Slags Rokker i

Mængden behøvede til sin Underholdning. Men Begge tage mærkelig Fejl; thi det er en almindelig og uryggelig Sætning, at jo flere Folk der er i et Land, jo flere Næringsveje, altsaa kan ikke Folkemængden i sig selv betragtet, være Aarsag til nogen Dyrtid, langt mindre Naturens Fattigdom, eftersom daglig Erfarenhed viser det Modsatte; men snarere Mangel paa Folk og andre fornødne An-

47

Brug, og derimod, deels ved Sysselmændenes Hjelp at opbrænde, deels afskaffe, saavidt mueligt strax og siden efterhaanden, de foragtelige nu brugelige Haandteene, som Fruentimmerne betjene sig af, og ikke allene gjøre, men og have gjort saa stor Forhindring i deres Spinden og Tvinden at de neppe i 3 Dage kan afkaste saa meget som ellers i en, ved Hjelp af foranførte Redskaber og for at man desto før kunde opnaae sit Øiemed, synes mig Compagniet, i fald det mod al Forhaabning skulde længe vedvare, burdte, siden Forslaget sigter til Handelens saavel som Indbyggernes Fordeel, ikke allene udsætte, men og udbetale til de Bønder, som fandtes villige at kjøbe Rokkene, og beviste siden med Sysselmændenes Attester, at de havde ført dem sig til Nytte, smaae Præmier af 10 a 20 Fiskes Værdie, som Bønderne lade sig nøje med. Vilde man ellers indvende at for nærværende Tid er kun lidet af Uld i Island; saa dog alligevel nok af Hør i Kjøbenhavn, og bedre for en heel Syssel, at bekoste og anskaffe nogle saa Vevstoele med videre, som dertil udfordres, end legge sig paa den lade Side, og mangle siden det Linnet, som ved slige Anstalter kunde blive i fandet forarbeidet.

48